

УДК 94(438)

Марек Трущинський

СВЯЩЕНИК СТАНІСЛАВ БЖУСКА – ОСТАННІЙ КАПЕЛАН СІЧНЕВОГО ПОВСТАННЯ 1863 Р.¹

Діяльність священика Станіслава Бжуски припадає на період середини XIX ст., коли він виконував пасторські обов'язки на Підляшші. Під час Січневого повстання 1863 р. священик С. Бжуска став командиром невеликих частин та організував опір царським військам. Будучи головним капеланом повстанських військ, користувався повагою населення. Згодом С. Бжуска був арештований і ув'язнений у Варшавській в'язниці, а 23 травня 1865 р. страчений у Соколові Підляськім. 23 травня 2008 р. Президент Польщі Лех Качинський посмертно нагородив його орденом Білого Орла.

Ключові слова: конспірація, повстання, пам'ять, капелан, Підляшшя.

Хоча історики Січневого повстання 1863 р. доволі часто звертались до постаті С. Бжуски, однак вони радше поверхнево трактували значення цієї особистості.

Біографію ксьондза С. Бжуски вивчав К. Козмінський – її видання з'явилося з нагоди сотої річниці Січневого повстання [16]. Г. Мелішевська присвятила ксьондзу С. Бжусці цікавий, хоча й невеликий монографічний нарис, який донині залишається основною науковою працею про його життя і діяльність [19]. Доповнити просопографію ксьондза С. Бжуски покликана й наша праця.

Священик С. Бжуска народився 30 грудня 1834 р. [2]² в Докудові, не далеко від Бялої Підляської, званої тоді Бялою Радзивилівською [17, s. 10]*, у родині дрібної шляхти [17, s. 9; 22, s. 43]³. Його батько, Марцелій Бжуска, займав другорядні посади в адміністрації маєтків [що було частим явищем серед незаможної шляхти, а також виконував функції економа у фільварку Славачинек [17, s. 10] під Бялою Підляською. Мати, Кароліна з Енсайтів імовірно походила з давньої шотландської або німецької родини [5, s. 63; 33, s. 10]⁴.

Визначення суспільного статусу священика С. Бжуски нині має досить істотне значення, зважаючи на те, що в наявні й нині літературі часто згадується про нього як про селянську дитину, що, згідно з теперішнім станом досліджень цього питання, є неправдивим твердженням [8, s. 280; 11, s. 31]. Батьки Станіслава володіли невеликими земельними наділами в селах: Старі Бжуски, Бжуски Татари і Шимбори Анджеєвента у Ломжинському повіті Августовської губернії [4, k. 291; 33, s. 29]⁵. Подружжя Бжусків незаперечно слід зачислити до дрібної шляхти, що не мала легітимного підтвердження свого походження. Ще в 70-х рр. XX ст. досить близькі родичі священика С. Бжуски (з таким самим прізвищем) проживали на околицях Седлецького повіту: у Пшесмиках і в недалекому Таркові [17, s. 10].

С. Бжуска мав трьох братів – Александра, Юзефа і Леопольда, а також дві сестри – Ізабеллу і Теофілу (Ізабелла померла у віці трьох років у 1835 р. [3, s. 255]). Вихованням і освітою дітей займалася мати, оскільки батько помер у віці 36 років, в 1840 р. [3, s. 144].

Отримавши ґрунтовне домашнє виховання, Станіслав навчався в Бяльській повітовій школі. Варто підкреслити, що до цього типу шкіл мали доступ головним чином діти шляхти. Бяльська гімназія, одна з багатьох освітніх установ в Польському Королівстві, пишалася родоводом, що сягав XVII століття – тодішня Академія. У часи поділів Польщі росіяни знизили статус школи до рівня повітової. Незважаючи на це, до 1864 р. вона була осередком прогресивних людей і пристрасних патріотів [30, s. 154–165].

¹ Переклад статті здійснено доктором історичних наук, професором, завідувачем кафедри новітньої історії України Львівського національного університету імені Івана Франка О. Сухим.

² У існуючій до цього часу літературі подається також інша дата дня народження Станіслава Бжуски: Ришард Бендер в біограмі "Brzóska Stanisław" [5, s. 63] подає дату 1831 р., натомість Галіна Малішевська в тексті "Książdz Stanisław Brzóska" [19, 5], опираючись на слідчі свідчення священика Бжуски, подає дату 1832 р.

* Ю. Томчик у своїй праці [33] подає, що в добре збережених метричних книгах парафії Святої Анни в Бялій Підляській з 1828–1840-х років, до якої тоді і пізніше належало католицьке населення, що мешкало в Докудові, не знайдено метрики народження священика Бжуски. Отже, є версія, що місцем народження С. Бжуски міг бути інший Докудів.

³ Рід Бжусків з гербу Новіна походить з давньої белзької землі з Підляшшя (точно невідомо, з околиць якого міста і якого відгалуження роду походять безпосередні предки священика Станіслава Бжуски. Його батько народився на околицях Бпужок Бжезінських в 1804 р. – не довів у відведений термін свого дворянства у Геральдичному товаристві і тому його синові відмовлено було називатися "дворянин").

⁴ Ю. Томчик подає прізвище матері С. Бжуски – Енсайт або Енцкейт. Т. Кравчак вважає, що версії прізвища матері священика Бжуски, що наводяться в існуючій до цього часу літературі помилкові і подає його як Енхайт.

⁵ У списку офіційних назв місцевості в Польщі не вказано: Бжускі Старе і Шимбори Анджеєвента.

У 1851 р. С. Бжуска подався до Києва, щоб у тамтешньому Університеті розпочати медичні студії [2, к. 2–3; 18, s. 5–6; 25, s. 3; 27, s. 9; 33, s. 110]¹ З невідомих причин через два роки навчання він повернувся на Підляшшя і в 1854 р. вступив до Підляської єпархіальної семінарії у Янові. 25 липня 1858 р. був висвячений [2, к. 19; 19, s. 6; 18, s. 186]², а також призначений вікарієм при парафіяльній церкві в Соколові Підляському. Соколовська парафія, приходським священиком якої був ксьондз Анджей Карніцький, охоплювала досить велику територію – поза самим містом священики обслуговували численні поселення дрібної шляхти (т. зв. "застінки"), фільварки і села. Пастирська праця в парафії не належала до легких з огляду на ускладнені віросповідальні взаємини. Присутність на цій території унітів, званих на Підляшші популярно "уніатами", скеровувала на священиків більш пильну увагу адміністративно-поліцейської влади [10, s. 18].

Священик С. Бжуска доручені йому обов'язки в Соколовській парафії виконував відрізно ретельно [26, s. 3]. Однак надмірна праця у великій парафії ослабила його здоров'я і упродовж двох місяців він мусив перебувати на відпочинку. У квітні 1860 р. єпархіальна влада прийняла рішення про переведення священика С. Бжуски до Лукова, де він повинен був обійняти посаду, рівнозначну до тієї, який займав в Соколові. Луковська парафія за розмірами не була меншою, ніж Соколовська, але тамтешній приходський священик, ксьондз Яків Рожковський, мав в помічниках окрім ксьондза Бжуски, ще одного вікарія – ксьондза Юзефа Кожуховського. Крім того в парафії працювали піари і бернардинці. Отже, пастирські обов'язки в Лукові були для ксьондза С. Бжуски менш обтяжливими [2, s. 19–19 v]. До праці на новому місці приступив із запалом. Молодий вікарій швидко проявив себе як гарний проповідник [29, s. 36].

Звичну пастирську роботу в Лукові неочікувано перервав його арешт. Він потрапив у немилість місцевої військово-адміністративної влади, бо нібито порушив заборони, введені воєнним станом у Польському королівстві й оголошені 14 жовтня 1861 р. Під час богослужіння 10 листопада 1861 р. він виголосив проповідь до вірних, спираючись на притчу про пшеницю і кукуль, яка була кваліфікована як "підбурююча умисли". Було визнано, що красномовство вікарія з Лукова нібито скероване проти окупантів, що й образило присутніх у церкві офіцерів [6, s. 60–61]. Незважаючи на численні інтервенції і заступництво [2, к. 5–6]³, 10 грудня 1861 р. воєнно-польовий суд в Седліцах засудив його до двох років заслання, яке згодом було пом'якшене до шести місяців арешту у фортечних казематах [18, s. 342–343]. 28 січня 1862 р. луковський вікарій був вивезений з Седліц до фортеці в Замості. Стан здоров'я ув'язненого, що погіршувався, став причиною його завчасного звільнення. Врешті-решт, після чотирьох місяців перебування в казематах, 2 червня 1862 р. ксьондз Станіслав вийшов на волю. Після повернення до Лукова молодий вікарій одразу ж потрапив під пильний нагляд поліції [33, s. 34]. Репресії не перешкодили ксьондзу С. Бжусці займатися конспіраційною і підбурювальною діяльністю, тим більше, що в 1862 р. партія руху, підпільна організація молодих радикалів, що підпорядкувалася Центральному національному комітету, почала готувати збройне повстання. Комітет мав сильні позиції на Підляшші завдяки ініціативі братів Франковських: Івана, Станіслава і Леона. Спільнота Луковського повіту була зорганізована під проводом Леона Франковського [17, s. 24].

Ксьондз С. Бжуска налагодив тісну співпрацю з репресованим царською владою ксьондзом Адамом Слотвінським, який у цей час виконував функції повітового начальника повстанської організації. Сам ксьондз С. Бжуска виконував завдання ЦНК, як начальник міста Лукова [32, s. 25–26]. С. Бжуска і А. Слотвінський не були єдиними серед підляського духівництва, хто працював у підпіллі, яке готувало повстання. Серед інших священиків можна згадати Михайла Жултовського, Северина Пашковського, Константина Бушевського, Павла Краєвського, Павла Шепетовського, Альфонса Ремпальського, Леопольда Куровського, Антонія Станкевича [28, s. 91]. Ксьондз С. Пашковський виконував відповідальну функцію єпархіальної довіреної особи для підтримки безпосереднього контакту між конспірантами-духівниками Підляшшя та ЦНК [28, s. 83–84].

Ніч з 22 на 23 січня 1863 р. застала священика С. Бжуску в Лукові. Очолюючи загін добровольців, він вчинив збройну акцію проти солдатів 5-ої роти піхотного полку. Росіяни, побоюючись поразки, відступали, займаючи оборонні позиції. Прибуття 8-ої роти на допомогу, змусило ксьондза С. Бжуску видати наказ про розосередження повстанського загону [7].

Подальша доля повстанської діяльності ксьондза С. Бжуски пов'язана із загоном полковника Левандовського, разом з яким він брав участь у битвах під Семятичами – 7 лютого 1863 р. і Воскшеніцями – 14 лютого 1863 р. 14 березня 1863 р. С. Бжуска отримав кульове поранення в Станіні [14, s. 48]. Після періоду одужування у невеликій парафії під Желеховом, повернувся до

¹ У слідчих зізнаннях кс. Бжуска не назвав відділу, на якому навчався у Києві.

² У слідчих зізнаннях кс. Бжуска подав дату висвячення – 1857 р.

³ Єпископ В. Шиманський до генерала Хрушова 16.XI.1861 р.; Там же, к. 7-8 Єпископ В. Шиманський до губернатора А. Бодушинського 16.XI.1861 р.

активної повстанської діяльності, але вже під команду Карла Крисінського (поранений Левандовський потрапив до російського полону).

Заслуги ксьондза С. Бжуски в збройній боротьбі незабаром були високо оцінені повстанською владою. Військовий відділ національного уряду в наказі від 22 липня 1863 р. призначив С. Бжуску головним капеланом Підляського воєводства [33, s. 69], що уповноважувало його до нагляду за діяльністю капеланів на території згаданого воєводства. Повстанську діяльність ксьондза С. Бжуски несподівано перервала в листопаді 1863 р. хвороба (тиф). Саме тоді він вийшов з партії К. Крисінського. Одужав лише в лютому 1864 р. [2, k. 79–80].

Тим часом репресії царської влади, що набирали сили, супроводжувалися масовим виголошенням вироків для повстанців, контрибуціями, накладеними на римо-католицьке духовництво Польського королівства, а також на землевласників і власників будинків у містах. Царська реформа про відміну кріпацтва від 2 березня 1864 р. перекреслила шанси на долучення селянських мас до боротьби за незалежність Польщі. Російська влада відповідно розвинула воєнно-поліцейський апарат для боротьби з партизанами. Ці обставини значним чином спричинилися до того, що повстання поволі згасало, як в Любельському повіті, так і на Підляшші в цілому. Усе більше командирів покидало межі країни. Наприкінці лютого 1864 р. пост повноважного комісара національного уряду на Підляшші залишив ксьондз Леон Королець [24, s. 286]. Те ж зробив приблизно у середині квітня того ж року Ігнацій Одровонж Висоцький, який займав таку ж посаду в Любельському повіті [9, s. 345].

У квітні царська влада схопила тодішнього головнокомандувача повстання Ромуальда Траугутта. 13 травня 1864 р. наказом по війську намісник Польського Королівства, граф Берг, оголосив про завершення воєнної кампанії. Рішення було запущено з пропагандистською метою, однак суперечило дійсності, оскільки на Підляшші все ще тривав бунт [12, s. 340].

Ксьондз С. Бжуска не припинив повстанської діяльності, покладаючи глибоку надію на силу народу. Розраховуючи на це, він з весни 1864 р. приступив до подальшої, більш самостійної боротьби за незалежність Батьківщини, командуючи двома невеликими загонами кавалерії. У цьому йому допомагали призначені ним заступники, яких часто інспектував зі своїм ад'ютантом Францішком Вільчинським.

З червня до осені 1864 р. ксьондз С. Бжуска перебував між Луковом і Сточком в так званих Яцьких Болотах. Розташовані навколо них села – Клімки, Кринка, Роси, Ружа Сточки і Жджари – були головною базою забезпечення його загону [13, s. 833–834]. У жовтні 1864 р. царська влада пригрозила населенню Підляшшя воєнним судом і знищенням майна за переховування священика С. Бжуски і його підлеглих. Незважаючи на це, сам учасник цих подій ще залишався певним успіху збройної акції. У листі від грудня 1864 р., адресованому до національного уряду [19; 30–31], він висловив тверде переконання у можливості успіху повстання, надії на зовнішню реакцію і втручання Європи у польську справу. Він закликав повстанських вождів переконувати офіцерів і командирів до повернення з еміграції і продовження боротьби за незалежність [23, s. 107–108].

Не заперечуючи відваги і запалу ксьондза С. Бжуски в боротьбі за незалежність Батьківщини, слід зауважити, що таке трактування ходу повстання в обговорюваний період свідчило про дещо слабке його орієнтування у внутрішньодержавних і міжнародних справах, наприклад, стосовно повстання в інших частинах Польського королівства, настроїв, пануючих серед землевласників і селян після відміни царем кріпацтва, а також інтересу Франції, Англії і Австрії до справ, пов'язаних з повстанням на польських землях.

До Варшави викликано отамана донських козаків, полковника Занікісова і доручено йому місію розшуку ксьондза С. Бжуски. Російський військовий керівник Манюкін відрядив для цих дій п'ять рот солдатів. Однак облави і пошуки, що проводилися в Адамовському, Желеховському і Шедлицькому повітах, не давали результатів. У лісах навколо Ягодного, Ястшенби і Яти велися інтенсивні пошуки [17, s. 51]. Пізньою осенню з ксьондзом С. Бжускою залишилися тільки найвитриваліші його підлеглі, які не спокусилися на амністію. Населення відносилось до "кряків" (так їх повсюдно називали) дуже приязно. У листопаді 1864 р. ксьондз С. Бжуска залишив яцькі болота і перебрався на терени Седліц. З купкою відданих йому приятелів по зброї переховувався у Пшевузках, Краснодембах-Сипитках під Соколовим Підляським. Далі він вирушив до села Коси, а звідти, утікаючи від переслідувачів, подався в соколовські ліси. Тут, разом з супроводжуваними його партизанами, зустрів Різдово [34, s. 55–56].

Ксьондза С. Бжуску підтримували передусім урядові і майоратські села, а також шляхетські поселення. Такому ставленню до нього місцевої спільноти мабуть сприяли існуючі ще відголоски Січневого повстання і приналежність С. Бжуски до духовного стану [33, s. 87]. Значна частина підляського суспільства, незважаючи на негаразди і суворі репресії з боку генерала Манюкіна, а також інших представників царської влади, разом з ксьондзом С. Бжускою вірила в необхідність збройного протистояння. В атмосфері патріотизму зводилися нанівець усі зусилля загарбників:

інтенсивні пошуки, облави і посилені репресії. Тоді Манюкін звернувся до свого начальства з вимогою позбавити священика С. Бжуску духовного сану. Саме в цій справі князь В. Черкаський, виконуючий функції директора урядової комісії внутрішніх і духовних справ [31, s. 180–181], звернувся з листом до підляського єпископа Б. Шиманського. У відповідь ксьондз-єпископ, замість проголошення позбавлення сану, на початку січня 1865 р. виголосив пастирський лист до вірних у справі ксьондза С. Бжуски [4]. Суворі слова цього листа мали радше переконати С. Бжуску залишити країну, ніж критикувати його повстанську діяльність. Князь В. Черкаський, незадоволений позицією єпископа, провадив з ним у подальшому впродовж декількох місяців кореспонденційну полеміку [1]. Очільник підляської єпархії, спираючись на підтримку єпископату, і надалі виступав у захист священика С. Бжуски.

Подальші перестороги єпископа Б. Шиманського вже не мали значення, оскільки 29 квітня 1865 р. ксьондза С. Бжуску та його ад'ютанта Ф. Вілчинського схоплено в Красноденбах-Сипитках, де вони переховувались. Місце перебування ксьондза С. Бжуски виказала росіянам зв'язкова ксьондза, Анна Конажевська, яку спіймали і піддали тортурам [8, s. 357–358]. Вранці 28 квітня 1865 р. вирушила облава, якою керували офіцер 4-го полку донських козаків, воєнний керівник Станіславувського повіту фон Кремер і штабс-капітан жандармерії Цігрін з одинадцятьма козаками [1, s. 280]. С. Бжуска і Ф. Вілчинський пробували врятуватися втечею, однак без успіху. Затриманих перевезли до Варшави і замкнули у слідчій в'язниці.

У травні відбулися допити, після яких в'язнів передано воєнно-польовому суду, який 17 травня 1865 р. встановив провину підсудних і виніс вироки. Стосовно ксьондза С. Бжуски оголошено про позбавлення його гідності і священицьких прав, а також засуджено на смерть через повішення. Крім того, цей суд видав постанову про конфіскацію ймовірного майна засудженого [2, s. 65–68].

Священик С. Бжуска і його ад'ютант були страчені 23 травня 1865 р. на ринку в Соколові Підляському. Наступного дня тіла поховали у рові Брестської фортеці. 10 червня польовий аудиторіат видав прокламацію, яка сповіщала про захоплення, засудження і страту ксьондза С. Бжуски і Ф. Вілчинського за наказом намісника Берга. Екзекуція відбувалася у присутності численного натовпу мешканців Соколова і околиць. У некролозі ксьондза С. Бжуски зазначено: "Це останній озброєний солдат повстання, якому із запалом, вірою і цілковитою посвятою служив від початку аж до кінця свого життя. Енергійний і невтомний, розділяв усі труднощі партизанського життя, не знеохочений жодною поразкою, у невдачі черпав сили до нових зусиль, а вогнем душі своєї і вірою у життєздатність справи заохочував до стійкості інших. Ніколи не відпочивав, завжди був першим в допомозі пораненим, у потішанні вмираючих, там, де втома охоплювала всіх, він, невтомний, не відпочивав, допоки загону не нагодував, причому усякі послуги виконував. Був справедливим, толерантним до людської слабкості і невблаганним до зради і злочину [...] Простий люд, дивлячись на його життя, сповнене самопожертви, оточив його ореолом святості за сповнену трудів посвяту" ("Ostatni to zbrojny żołnierz powstania, któremu z zapalem, wiarą, a zupełnym poświęceniem służył od początku aż po koniec życia swego., Energiczny i niezłomny, dzielił wszystkie trudy obozowe, niezrażony żadną klęską, w niepowodzeniu czerpiący siłę do nowych wysiłków, a ogniem swej duszy i wiarą w żywotność sprawy zagrzewał do wytrwałości innych. Nigdy nie spoczął, owszem był pierwszy w opatrzaniu rannych, pocieszaniu umierających, tam, gdzie zmęczenie zawładnęło wszystkimi, on niestrudzony nie spoczął, dopóki oddziału nie nakarmił przy czym najniższe posługi pełnił. Był sprawiedliwym, na słabości ludzkie wyrozumiałym, a dla zdrady i zbrodni nieubłagany [...] Lud, patrząc na jego życie pełne zaparcia się, otoczył go aureolą świętości za pełne trudów poświęcenie") [20, s. 5].

Легенда про героїчного капелана народилася ще за його життя. Пам'ять про ксьондза С. Бжуску і його "кріяків" збереглася в усіх закутках Підляшшя. Постать героїчного ксьондза опинилася на сторінках різних наукових праць на переломі XIX і XX ст., а також у період II Речі Посполитої. У 1919 р. єпископ Генрик Пшезджецький, ординарій підляський, під час інспекції Соколовської парафії виступив з ініціативою побудови пам'ятника і дав на нього першу пожертву. У 1922 р. місцеве коло харцерів скерувало до міської ради Соколова прохання про визначення місця під меморіальний обеліск на так званому Великому Ринку – на місці, де страчено С. Бжуску і Ф. Вілчинського. Результатом цих старань було відкриття пам'ятника на честь 60-ї річниці пам'ятної події [15]. Через три роки, тобто у 1928 р., за ініціативою лісівників Луковського району в Домбрувці відкрито пам'ятник з присвятою: "Героєві боротьби за незалежність кс. Станіславу Бжусці незламному лицареві Підляшшя в 63-ю річницю його мученицької смерті" ("Bohaterowi walk o niepodległość ks. Stanisławowi Brzósce nieugiętemu rycerzowi Podlasia w 63 rocznicę jego męczeńskiego zgonu") [15].

До 60-х років XX ст. невелика садиба солтиса Белінського в Краснодембах-Сипитках (місце останнього сховку ксьондза С. Бжуски) була оточена культом в традиції боїв за незалежність, оскільки нагадувала про перебіг боїв з Росією, що негативно сприймалося тогочасною комуністичною владою. Був виданий наказ розібрати цей дім. Уцілів всього лише кутовий камінь,

який вмонтували в пам'ятник з меморіальною таблицею: "Коли пам'ять людська згасає, промовляє каміння. Тут переховувався і був заарештований ген. кс. Станіслав Бжуска, останній комендант Повстання 1863 р. на Підляшші та його ад'ютант Францішек Вільчинський. Вічна слава героям" ("Gdy pamięć ludzka gaśnie mówią kamienie. Tu ukrywał się i został aresztowany gen. ks. Stanisław Brzóska ostatni Komendant Powstania 1863 r. Na Podlasiu oraz jego adiutant Franciszek Wilczyński. Wielka chwala bohaterom"). У 1984 р. в Соколові Підляському, завдяки ініціативі мешканців, було повернено пам'ятнику ксьондза С. Бжуски первісний вигляд і в найближчу річницю його смерті – 23 травня 1984 р. – проведено його повторне відкриття. У 1983 р. ксьондза С. Бжуску відзначено Зіркою Витривалості [21]. 23 травня 2008 р. Президент Речі Посполитої Лех Качинський нагородив його посмертно Орденом Білого Орла.

Список використаних джерел

1. Archiwum Diecezjalne w Lublinie, Rep. 60 XI 15, III [1865–1875], k. 292–292 v; k. 294–294 v. 2. Archiwum Diecezjalne w Siedlcach. Akta osobowe ks. S. Brzóska, I, k. 1–2, 5–8, 19–19 v, 65–68, 79–80. 3. Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Anny w Białej Podlaskiej: Księgi Zmarłych 1825–1835. 4. Archiwum Powiatowe Lubelskie, Lubelska Izba Skarbowa, 3790, k. 291; NWPL, 42, k. 193–193 v. 5. Bender R. Brzóska Stanisław / R. Bender // Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce. T. A-J. – Warszawa, 1991. 6. Bender R. Sprawa ks. Stanisława Brzóska w 1861 r. / R. Bender // Zeszyty Naukowe KUL. 3. Lublin, 1962. 7. Brodowski B. Zbrojny czyn powstańców podlaskich w roku 1863 / B. Brodowski. – Łuków, 1925. 8. Cederbaum H. Powstanie Styczniowe. Wyroki audytoriatu polowego z lat 1863–1866 / H. Cederbaum. – Warszawa, 1916. 9. Dokumenty terenowych władz wojskowych powstania styczniowego 1863–1864 / Dżakow W., Kieniewicz S. (red.). – Wrocław, 1976. 10. Fręchowiec T. Cerkiew greko-katolicka na terenie diecezji podlaskiej za rządów bpa Beniamina Szymańskiego. Studia i materiały / T. Fręchowiec. – Rzym, 1981. 11. Góra S. Partyzantka na Podlasiu / S. Góra. – Warszawa, 1976. 12. Grabiec J. Rok 1863 / J. Grabiec. – Poznań, 1922. 13. Groniowski K. Oddział księdza Brzóska / K. Groniowski // Przegląd Historyczny. – 1959. – Nr 50. – S. 833–834. 14. Halicz E. Ksiądz Brzóska / E. Halicz // Zeszyty Historyczne. – 1980. – Nr 54. – S. 48. 15. Janowski A. Pamięci bohaterskiego powstańca ks. Stanisława Brzóska w 65 rocznicę śmierci 1865–1930 / A. Janowski. – Łuków, 1930. 16. Koźmiński K. Ostatni wódz / K. Koźmiński. – Warszawa, 1963. 17. Krawczak T. Ksiądz General Stanisław Brzóska. Kapelan i dowódca / T. Krawczak. – Pruszków-Sokolów, 1995. 18. Kubicki P. Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915 / P. Kubicki. – T. 2. Cz. 3. – Sandomierz, 1933. 19. Maliszewska H. Ksiądz Stanisław Brzóska. Odbitka z "Pamiętnika Lubelskiego". I / H. Maliszewska. – Lublin: TPN w Lublinie, 1929. 20. Maliszewski E. 1938, Wodzowie powstania styczniowego. Ksiądz Stanisław Brzóska / E. Maliszewski // Żołnierz Polski. – Nr 3. – S. 5. 21. Melak S. Gwiazda Wytrwałości, usque ad finem / S. Melak. – Warszawa, 1997. 22. Milewski K. I. Herbarz / K. I. Milewski. – 1870. 23. Niebelski Z. E. Ostatnie działania powstańcze w Lubelskiem i na Podlasiu w latach 1864–1865 / Z. E. Niebelski // Rocznik Lubelski. – XXIII/XXIV. – 1981/1982. – S. 107–108. 24. Ratajczyk L. Polska wojna partyzancka 1863–1864. Okres dyktatury Romualda Traugutta / L. Ratajczyk. – Warszawa, 1966. 25. Ruciński E. Bohater Podlasia ks. Stanisław Brzóska / E. Ruciński // Ku czci ks. Stanisława Brzóska, Franciszka Wilczyńskiego i powstańców poległych na Podlasiu, Jednodniówka na okoliczność odsłonięcia pomnika w Sokolowie Podlaskim dnia 23 V 1925 r. – 1925. 26. Ruciński E. Ku czci ks. Stanisława Brzóska, Franciszka Wilczyńskiego / E. Ruciński // Jednodniówka Komitetu budowy pomnika. – Sokolów, 1925. 27. Rzędzianowski W. Ksiądz powstaniec / W. Rzędzianowski // Tygodnik Powszechny. – 1954. – Nr 14. – S. 9. 28. Skowronek J. Powstanie Styczniowe na Podlasiu / J. Skowronek. – Biała Podlaska, 1986. 29. Slotwiński A. Wspomnienia z niedawnej przeszłości. Cz. I [1860–1871] / A. Slotwiński A. – Kraków, 1892. 30. Soszyński R. K. Geneza Akademii Białskiej / R. Soszyński, K. Wilski // Z nieznannej przeszłości Białej i Podlasia, oprac. T. Wasilewski, T. Krawczak. – Biała Podlaska, 1990. 31. Targowski J. K. Komitet Urządzący i jego ludzie / J. Targowski // Przegląd Historyczny. 1937/1938. – Nr 34. – S. 180–182. 32. Tomczyk J. Organizacja cywilno-wojskowa powstania styczniowego w Lubelskiem i na Podlasiu / J. Tomczyk // Rocznik Lubelski. – 1963. – T. 6. – S. 25–26. 33. Tomczyk J. Przywódca Powstania Styczniowego w Lubelskiem i na Podlasiu Leon Frankowski, ks. Stanisław Brzóska / J. Tomczyk. – Lublin, 1992. 34. Zieliński S. Bitwy i potyczki 1863–1864 / S. Zieliński. – Raperswil, 1913.

Марек Трущинский

СВЯЩЕННИК СТАНИСЛАВ БЖУСКА – ПОСЛЕДНИЙ КАПЕЛЛАН ЯНВАРСКОГО ВОССТАНИЯ 1863 Г.

Деятельность священника Станислава Бжуски приходится на период середины XIX в., когда он исполнял пасторские обязанности на Подляшье. Во время Январского восстания 1863 г. священник Станислав Бжуска стал командиром небольших частей и организовал сопротивление царским войскам. Будучи главным капелланом повстанческих войск, пользовался уважением населения. Впоследствии С. Бжуска был арестован и заключен в Варшавской тюрьме, а 23 мая 1865 г. казнен в Соколове Подляском. 23 мая 2008 Президент Польши Лех Качинский посмертно наградил его Орденом Белого Орла.

Ключевые слова: конспирация, восстание, память, капеллан, Подляшье.